

Від перекладача

Українці здавна користувалися перекладом Біблії, здійсненим святими Кирилом і Методієм, етнічними греками, на так звану слов'янську мову. Такої мови, звісно, не існувало (це те саме, що казати, наприклад, про існування африканської мови), та й самі перекладачі не були носіями хоча б однієї зі слов'янських мов. Але, оскільки вони перекладали в середовищі, де мовою спілкування була староболгарська мова, то й переклад їхній був найближчим саме до неї. Його також ніяк не можна ототожнювати з так званим церковнослов'янським перекладом у тому вигляді, в якому він нині ще подекуди використовується на богослужіннях. І сам термін «церковнослов'янський переклад» з'явився в російській імперії лише після того, як там почали активно просувати ідею російського перекладу. Адже їхнє самодержавіє протягом трьох століть суворо забороняло переклад Біблії на їхню ж власну мову. Що вже говорити про українські переклади. Царські Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року майже повністю обмежили використання української мови, заборонили друкування будь-яких українських книг.

Але, всупереч таким обставинам, у 1903 році у Відні був надрукований перший повний український переклад Біблії. Його виконали три видатні українці — Пантелеймон Куліш (1819—1897), Іван Нечуй-Левицький (1838—1918) та Іван Пулюй (1845—1918).

Від перекладача

Як не прикро, але в Україні цей переклад було видано лише один раз у 2000 році, та й то якось зовсім непомітно для української культури. У той час як за кордоном лише у Відні він видавався 6 разів, а ще в Берліні, Лондоні, Нью-Йорку.

Після цього, протягом майже століття українські переклади (найвідоміші з яких — Івана Хоменка та Івана Огієнка) також виконувалися лише за кордоном. І тільки після здобуття незалежності нові українські переклади Біблії почали з'являтися і в Україні, та й то не так із давньоєврейського й давньогрецького оригіналів, а частіше з церковнослов'янського чи навіть російського синодального перекладів. Про текстову та й смислову точність за такого підходу годі й говорити, адже до українського християнина Боже слово доходило не напряду з давніх рукописів, а через кілька перекладів: з давньоєврейської на давньогрецьку, з неї на староболгарську й лише потім на українську.

Тому саме точність перекладу Біблії, без усіляких перекладацьких і редакторських «підтягувань» та «підрівнювань» тексту, стає пріоритетною в роботі сучасних українських перекладачів і біблеїстів. Проте в нашому перекладі для полегшення сприйняття змісту Святого Письма, слова, які є допоміжними в давньоєврейському тексті (найчастіше це музичні вказівки у псалмах) і які навіть не вимовляються при читанні вголос, зазначені курсивом, а додаткові слова, яких немає в стародавньому тексті, але які допомагають зрозуміти його сутність, взяті в круглі дужки.

Щоби більше зацікавити українців книгами Святого Письма, поліпшити їхню читабельність, посприяти розумінню їхнього змісту, ми започаткували проект «Почни вивчати Біблію з Книги Іова». Це — видання окремих книг Біблії з коментарями

Від перекладача

та оригінальними ілюстраціями. Спочатку в наших виданнях ми використовували переклад Івана Хоменка, але поступово стало зрозуміло, що нині цю роботу неможливо виконати якісно без досконалого знання давньоєврейського тексту книг Старого Завіту. Адже за 60 років із часу здійснення того перекладу віднайдено невідомі рукописи, з'явилися десятки томів нових словників. Тому виникла ідея здійснити власний переклад із використанням нових світових здобутків у галузі біблеїстики, археології, філології.

Книги, новий переклад яких ми пропонуємо в цьому виданні, називають *Книгами Мудрості, повчальними або поетичними*. До них інколи ще відносять Книгу Премудрості Соломона і Книгу Премудрості Ісуса, сина Сираха. Ці дві книги є досить цікавими й корисними, але не входять до православного канону, а давньоєврейський оригінал останньої віднайдений зовсім недавно.

Якось так вийшло, що, починаючи роботу над текстами Біблії, я був під враженням від творчого доробку трьох великих мислителів: Гілберта Кіта Честертона (1874—1936), Клайва Стейплза Льюїса (1898—1963) і Пітера Джона Кріфта (нар. 1937). Їхні думки, світогляд і творчість стали надзвичайно близькими мені. І, починаючи писати цю передмову, я подумав, що, можливо, достатньо було б лише навести їхні враження від книг Мудрості...

Книга Ійова

Справжнє значення Книги Ійова не можна точно висловити, навіть якщо сказати, що вона є найцікавішою зі стародавніх книг. Про Книгу Ійова можна сміливо сказати, що це найцікавіша ще й із книг сучасних.

Гілберт Кіт Честертон, «Книга Ійова»

Від перекладача

Наш проєкт ми не дарма розпочали саме з Книги Ійова. Вона й розташована у християнському каноні на першому місці серед книг Мудрості. Це перша й найважливіша книга людства про страждання, про безвинне страждання. Сам Господь, двічі називаючи головного героя «бездоганим і чесним, таким, що Бога боїться і від (усього) злого ухиляється» (1:8; 2:3), допускає, ба навіть, здається, «запускає руками сатани», страждання Ійова. Кохана дружина роздратовано каже йому: «*Ти все ще твердий у бездоганності своїй? Прокляни (тоді свого) Бога та й помирай (собі)!*» (2:9). А тут ще й друзі протягом усієї історії не лише не втішають Ійова, але повчають, дорікають, не вірять йому: «Та ти таки, мабуть, добре нагрішив...»

Звісно, книга не дає прямої відповіді на питання: «Чому в цьому світі існують страждання і несправедливість?», але кожного, хто уважно прочитає книгу й задумається над її змістом, чекають великі відкриття. У якомусь сенсі можна навіть сказати, що все людство ділиться на тих, хто прочитав і полюбив цю книгу, та на всіх інших...

У ці дні Великої війни й Великого посту 2024 року хочеться нагадати, що і в християнських богослужіннях фрагменти Книги Ійова читаються лише п'ять разів на рік, кожного дня Страсного тижня.

Псалми

Псалми — це поезія з усіма її умовностями, гіперболами, позалогічними поєднаннями слів. Якщо про це не пам'ятати, псалмів не зрозумієш — побачиш у них те, чого там немає, а прогледити головне...

Клайв Стейплз Льюїс, «Роздуми над Псалмами»

Від перекладача

Тут важко щось додати...

Навіть тим людям, що звикли читати Псалтир, буде надзвичайно корисно прочитати цю невелику за обсягом роботу великого мислителя і письменника, якого більшість знає лише як автора «Хронік Нарнії».

Книга Проповідника

Біблія — найвеличніша з книг, а Еклезіаст — єдина книга філософії, чистої філософії, просто філософії, у Біблії. Тож не дивно, що Еклезіаст є найвеличнішою з усіх філософських книг... Це велика, велика книга, тому що вона досліджує, глибоко і безкомпромісно, велике, велике питання: «Для чого ми живемо тут, під сонцем? Для чого?»

Пітер Джон Кріфт, «Three Philosophies of Life»

Відомі фрази з цієї книги, яку ще називають Еклезіаст, — «Їж, пий, веселись...», «Немає нічого нового...», «Суєта суєт» — знає багато хто. В українських перекладах останню фразу передають як «марнота марнот», але цей давньоєврейський вислів ніяк не вкладається в такий переклад. Основне значення цього давньоєврейського слова «гевель» не має смислу марності, це дим, пара, подих, що зникає, розвіюється. Один із найавторитетніших словників TWOT у використанні цього слова в Книзі Проповідника вбачає три значення: 1) марнославство (наприклад, у віршах 2:11, 19, 21, 23); 2) безглуздість (2:15; 6:7—9); 3) минущість (3:19; 6:12). У нашому перекладі ми пропонуємо перекладати цей вислів як «мара намарна», тобто видиво, ілюзія, що зникає, що лише здається справжньою.

Від перекладача

Але є багато чого в мудрості Проповідника, що не одразу помічає читач, наприклад, досить провокативне ставлення до жінки. З одного боку: *«Насолоджуйся життям з коханою жінкою всі дні життя намарного твого»* (9:9); а з іншого: *«І виявив я, що гіркіша від смерті — жінка, бо вона — пастка, і серце її — сіті, руки її — кови... Людину — одну з тисячі — знайшов я, та жінки з-поміж усіх них не знайшов»* (7:26, 28).

Те саме й щодо праці людської. З одного боку, на самому початку книги: *«Який зиск людині в усякому труді її, що ним вона трудиться під сонцем?»* (1:3); *«І зненавидів я всякий труд...»* (2:18). З іншого: *«Радіти в усякому труді своєму — це і є дар Божий»* (5:18).

Книга приповідок

Ця книга контроверсійна не стільки безпосередньо за текстом, скільки за розумінням, за тлумаченням її навіть вмілими перекладачами й коментаторами.

Для того, аби максимально точно її зрозуміти, треба добре знати не лише мову оригіналу, але й традиції, звичаї, культуру того часу. У Книзі приповідок мудрий єврейський батько веде неспішну бесіду зі своїм сином, переважно у формі приповідок. Деякі з них він повторює двічі, а то й тричі. Абсолютна більшість віршів, що стоять поруч, не поєднані між собою, а в дечому навіть суперечать одне одному. Але є і послідовні описи, як, наприклад, в 1:10—19, чи слова Премудрості у віршах 1:20—33 і повністю у восьмій главі.

Є в книзі й красиві поетичні настанови: *«Доки лежатимеш, ледарю? Коли вже зі сну твого встанеш? Трохи поспиш, трохи подрімаєш, полежиш трохи, руки склавши, і злидні, мов волоцюга,*

Від перекладача

прийдуть на тебе, і нестаток, мов чоловік зі зброєю», які майже дослівно також наводяться двічі (6:9—11 і 24:33—34).

Але при всій своїй, здавалось би, невпорядкованості Книга приповідок майже повністю послідовно читається на православних богослужіннях Великого посту.

Пісня пісень

Це, навпаки, — єдина книга Біблії, що жодного разу не читається на православних християнських богослужіннях. Зате на юдейських її читають або в перший день великого свята Песаха, або в суботу Песаха перед читанням Тори. Крім того, на єврейських весіллях є традиція розспівування вірша 2:16 («*Мій любий — мій, а я — його*») та гравірування цих слів на обручках.

З одного боку, важко уявити, як можуть на богослужіннях читатися слова з книги, в якій, здавалося б, усе — про еротичну любов: «*О, яка ж ти чарівна, люба моя! Яка ж ти чарівна!.. Двоє грудей твоїх — мов двійко оленів молодих... Які чарівні ноги твої в сандаліях, дочко шляхетна! Округлості стегон твоїх, немов прикраси, діло рук майстра визнаного. Пупик твій — чара точена...*» (4:1, 5; 7:2—3). З іншого ж боку, святий апостол Любові євангеліст Йоан нагадує нам, що «*Бог і є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому*» (1 Йоан 4:16).

І наше завдання ми бачимо саме в тому, аби максимально наблизити читача до перебування в Бозі. Аби кожен, хто читатиме цю книгу, міг перебувати в цій Любові, любові до Бога, до Слова Його й Мови Української.

У цьому мають допомогти наш новий переклад, оригінальні дизайн та ілюстрації до книги. Згадуються слова Соломона,

Від перекладача

що мовить він устами Премудрості: *«Ходіть! Споживайте хліб мій і вино пийте, що сама я змішала! Покиньте недолугість (свою), і живіть собі, і путтю тямущості прямуйте!»* (Приповідки 9:5—6).

І ми вслід за ним закликаємо майбутніх читачів:

Візьміть, прочитайте ці книги, спробуйте цю мудрість, насолодіться нею, радійте життю!

священник Володимир Романенко

Київ, 26 квітня 2024 року